

JOSEP MARIA CASASÚS

LA SISTEMATITZACIÓ DELS ESTUDIS SOBRE HISTÒRIA I CRÍTICA DE LA PERIODÍSTICA

1. INTRODUCCIÓ

Hi ha un camp d'estudi del Periodisme que ha estat fins ara molt desatès a Catalunya i a Espanya. És el camp de la Història i de la Crítica dels textos periodístics, matèries plantejades alhora des de perspectives anàlogues a les de la Literatura general i des de mètodes específics de la Periodística.

La Història i la Crítica de la Redacció Periodística s'ocupen del coneixement dels autors més reeixits, dels grans corrents estilístics, dels trets dominants a cada època dins de cadascun dels gèneres periodístics, de les diferents modalitats de continguts en els mitjans de comunicació, de les constants d'estil i d'objectius que configuren les tendències i escoles professionals, de les relacions i influències mútues entre les periodístiques de països i cultures diverses.

Aquesta mena d'estudis, que haurien de ser normals en els plans d'estudi de les Facultats de Periodisme o de Ciències de la Informació, i que tenen caràcter ordinari, tanmateix, en els centres acadèmics de les cultures periodístiques més avançades, no han estat encara regulats i sistematitzats entre nosaltres. Cap de les matèries que figuren en els actuals programes no inclou la recerca i la docència

sistemàtiques d'aquesta especialitat comunicacional.

Les assignatures de l'àmbit anomenat Redacció Periodística, per una banda, abasten, entre d'altres coses, la teoria dels esdeveniments i la de les fonts, la teoria i la pràctica de la preceptiva redaccional periodística, l'anàlisi i l'experimentació de l'estructura del text, el procés de composició dels missatges periodístics. La Història de la Comunicació i la Història del Periodisme, per altra banda, han d'ocupar-se preferentment de l'evolució general dels sistemes de comunicació social i dels mitjans que els vertebrin. La Història i la Crítica dels textos i dels continguts periodístics queda, doncs, finalment, en la intersecció d'aquests dos àmbits de coneixement i, també, en un terreny intermedi entre la Literatura i el Periodisme.

Per totes aquestes raons, i per altres que deriven de vicis esnobistes que s'imposaren en la concepció inicial de l'ensenyament universitari del Periodisme a Espanya, hom copsa un notable buit en el marc de la nostra cultura periodística acadèmica. El voluntarisme d'alguns professors esmena aquestes mancances i reïx a familiaritzar els estudiants amb l'obra d'alguns periodistes clàssics, i amb la seva significació en el marc de l'evolució dels estils i de les modalitats, però tot plegat no pot anar més enllà d'una al·lusió tangencial, insuficient i esparsa.

Si als Estats Units, posem per cas, forma part essencial de la formació periodística regular conèixer metòdicament els esglaons dels progrés dels gèneres i de les formes de la redacció a través de les figures més reeixides de la periodística anglo-saxona, des de Joseph Addison i Richard Steele fins a Ernest Hemingway, Walter Lippmann, James Reston, i George Orwell, o als més recents, passant per Harriman, Defoë, Dickens, Russell, Mark Twain, Stanley, Poe, o Kipling, nosaltres no tan sols trobem obstacles per explicar aquesta evolució mitjançant exercicis de Periodística Comparada, sinó que tampoc no podem explicar, d'acord amb un programa específic, la tradició de les diverses cultures hispàniques en aquest camp, o les tradicions més properes, com ara la francesa o la italiana. Aquí és bandejat de les aules un sentit de la història i un coneixement dels models, que, en el cas de Catalunya, van des de Robert Robert i Balmes fins a Luján o Espinàs, passant per Mañé i Flaquer, Maragall, Rovira i Virgili, Sagarra, Soldevila o Gaziel; o en el conjunt d'Espanya, des de Larra, Núñez de Arce o Alarcón fins a Cunqueiro, Cela o Delibes, passant per Cavia, Azorín, Camba, Fernández Flórez, Corpus Barga o Araquistáin.

Hi ha iniciatives excepcionals, certament, com les de l'anomenada

"escuela complutense", de Madrid, que encapçala el catedràtic José Luis M. Albertos, amb Luisa Santamaría i Octavio Aguilera; o les de la Facultat de Navarra, on ja s'han llegit tesis sobre Miguel Delibes, Manuel Llano i Wenceslao Fernández Flórez, i on se'n preparen d'altres sobre Eugeni d'Ors i sobre Antonio Machado.

El Departament de Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona ha estat també capdavanter en aquest sentit i, amb la col·laboració de la Societat Catalana de Comunicació i del Col·legi de Periodistes de Catalunya, manté obert des del 1987 un Seminari d'Estudis Periodístics Catalans, dedicat a les recerques biogràfiques i crítiques des d'una perspectiva històrica de la redacció periodística.

Les conclusions i propostes que formulo respecte a una articulació de la Història-Crítica de la Redacció Periodística dins dels estudis de Periodística es recolzen en el pla de sistematització que tot seguit desplego.

2. DEFINICIÓ I OBJECTE DE LA PERIODÍSTICA

2.1. Periodística en sentit estricte i específic

La Periodística, com a matèria acadèmica específica, és aquella branca de la ciència de la comunicació que, des de les perspectives històrica, actual i prospectiva, estudia els processos de producció, selecció i valoració de fets i d'idees, els processos de composició i comunicació social, les formes d'expressió, els estils, i les estructures internes i externes que adopten els missatges d'actualitat, i la resta d'unitats redaccionals periodístiques, de qualsevol dels gèneres informatius, interpretatius, i d'opinió, en ser canalitzades a través de la premsa, la ràdio, la televisió, i d'altres mitjans de comunicació de masses.

En aquest sentit, tal com ho ha glossat el doctor Héctor Borrat a propòsit de l'ús que en faig en els meus llibres, el neologisme Periodística és sinònim de Redacció Periodística.

2.2. Periodística en sentit ampli i genèric

En un sentit ampli i genèric hom utilitza també el terme periodística en les diverses accepcions que s'apliquen a vocables equivalents com, per exemple, la paraula novel·lística. En aquest sentit periodística pot significar també les següents coses:

- a) art del periodisme.

b) conjunt dels gèneres periodístics.

c) conjunt de textos o unitats periodístiques que presenten característiques comunes, referides a una època, a un ambient, a una modalitat, a una escola, a un autor o autora, a una generació, a un país, o a una cultura, entre d'altres referències.

(Exemples d'aquest darrer cas: La periodística antiga. La periodística romàntica. La periodística esportiva. La periodística mundana. La periodística d'investigació. La periodística planiana. La periodística d'entreguerres. La periodística gallega. La periodística anglo-saxona.)

2.3. Termes equivalents en d'altres cultures

Journalistik (Alemanya)

Journalism (països anglo-saxons)

Giornalismo (Itàlia)

Journalisme (França)

2.4. Origen i etimologia del neologisme

2.4.1. Primeres citacions

La primera vegada que vaig utilitzar el mot Periodística en català i en algun dels sentits abans exposats, i en aquesta forma basada en la substantivació de l'adjectiu periodístic/a, fou a la tesi doctoral "La teoria dels gèneres periodístics informatius i interpretatius en l'obra de Josep Pla" (1985), publicada més tard, parcialment, a "Lliçons de periodisme en Josep Pla" (1986) i a "El pensament periodístic a Catalunya" (1987).

En llengua castellana, la primera publicació que recull el nou terme en aquesta forma i en aquest sentit és "Iniciación a la Periodística" (1988), basada en part en el projecte docent i de recerca que vaig presentar el 1986 per tal d'accedir al cos de Professors Titulars d'Universitat.

2.4.2. Aportacions posteriors

El professor Borrat ha contribuït molt positivament a configurar la definició de Periodística, i a delimitar el seu abast com a matèria acadèmica, amb les seves glosses a la revista "Anàlisi", en les quals aporta informació sobre les formes equivalents vigents a la doctrina

alemanya.

El doctor Borrat dóna suport a la proposta del nou terme proposat subratllant el fet que la dicotomia Periodística-Periodisme presenta un evident paral·lelisme amb l'alemanya Journalistik-Journalismus.

"Periodismo y Journalismus -diu Héctor Borrat- designan la actividad profesional; Periodística y Journalistik, la disciplina científica que se ocupa de ella".

"La Periodística -afirma després- se define en función de su objeto de estudio, el Periodismo".

Aporta, com a exemple, la definició de M. Michael Nickl a "Journalistik ist professionelle Medienrhetorik. Ein Charakterisierungsversuch", dins "Publizistik" (4/1987): "Journalistik ist die Lehre von der professionellen Medienrhetorik im Produktion, Vermittlung, Rezeption und ihren Kriterien, Methoden und Theorien".

La dicotomia Periodisme-Periodística o, en alemany, Journalismus-Journalistik, explica també Héctor Borrat, "ofereix l'avantatge de superar les ambigüitats de la veu anglesa Journalism". En efecte, diu, el mot anglès Journalism pot significar tant Periodisme com Periodística, com pot comprovar-se, sense anar més lluny, amb la simple lectura de les accepcions que a aquest terme atribueix el Webster's New Collegiate Dictionary (1980).

Expressada en català o en castellà, conclou Borrat, la distinció subratllada per aquesta dicotomia (Periodisme-Periodística/Periodismo-Periodística) es mostra fins i tot més precisa que en alemany, en superar la connotació restrictiva que pot tenir l'arrel francesa dels vocables Journalismus-Journalistik com a evocació de conceptes de temporalitat.

2.4.3. Etimologia

El mot periodística es forma mitjançant la substantivació de l'adjectiu periodístic/a, que, a l'igual que periòdic, periodicitat, periodista i periodisme, deriva de període, del llatí "periodus" i del grec "periodos".

Tant per la seva etimologia com per la seva grafia i fonètica actuals el neologisme Periodística presenta, per altra banda, l'avantatge de ser comú a totes les llengües hispàniques.

3. DENOMINACIONS ANTERIORS

L'objecte que defineix la Periodística, en la seva totalitat o en algunes de les parts que l'integren, ha rebut anteriorment a Catalunya i Espanya les següents denominacions algunes manlevades de les doctrines anglo-saxona i hispanoamericana:

Periodisme

Retòrica de la persuasió (Miguel García de Lamadrid, 1817)

Retòrica periodística

Eloqüència periodística (José Coll y Vehí, 1890; Clemente Cortejón, 1894)

Preceptiva periodística

Art del periodisme

Art del periodista (Rafael Mainar, 1906)

Art periodística

Ciència periodística

Ciència del periodisme

Literatura periodística (Alfonso Ungría, 1930; Nicolás González Ruiz, 1934)

Efemerologia (Juan Beneyto, 1965)

Hemerografia (José A. Oría, 1969)

Anàlisi de Mitjans (J.L. Woodward, 1934)

Anàlisi de Contingut (Lazarsfeld i Berelson, 1948)

Teoria del periodisme

Redacció Periodística (Manuel Graña, 1930; José Luis M. Albertos, 1962)

4. ARTICULACIÓ CIENTÍFICA

4.1. Àmbit en el qual s'integra

La Periodística està integrada dins la Ciència de la Comunicació Social, àmbit de coneixement que, segons els països, autors i circumstàncies, s'identifica també amb les següents denominacions:

Periodisme

Ciència del periodisme (Zeitungswissenschaft)

Ciències periodístiques

Comunicació

Comunicació social

Ciències de la Comunicació

Informació

- Ciències de la Informació
- Mitjans de Masses (Mass Media)
- Mitjans de Masses i Comunicació (Mass Media and Communications)
- Communications de masse
- Publicística (Publizistik)

Les formes més freqüents són, però, les següents:

- Ciències de la Informació (Espanya)
- Ciència de la Comunicació Social (Espanya i Amèrica Llatina)
- Mass Media and Communications (països anglo-saxons)
- Publizistik (Alemanya)

4.2. Fenòmens als quals fa referència

Dins de la Ciència de la Comunicació, Mass Media o Publizistik, la Periodística o Journalistik fixa els seus objectius d'estudi en els aspectes professionals del fragment del procés de la informació que va des de la generació dels esdeveniments fins a la seva recepció per part del públic.

Queden, doncs, fora del seu abast: els aspectes teòrics generals, lingüístics, tecnològics, polítics, econòmics, jurídics i sociològics d'aquesta part del fragment del procés d'informació (aspectes que són matèria pròpia de la Teoria de la Comunicació, Teoria de la Informació, Opinió Pública, Filologia, Semiótica, Tecnologia de la Informació, Polítiques de Comunicació, Economia de la Comunicació, Dret de la Informació, Història de la Comunicació); les activitats professionals que es produeixen en aquest fragment del procés però que no són estrictament periodístiques (matèries pròpies de la Publicitat, el Marketing, i la Gestió de Mitjans de Comunicació); i els fenòmens que es produeixen fora d'aquest fragment del procés d'informació (les matèries pròpies de la Sociologia de la Comunicació, i de la Psicologia de la Comunicació com a disciplina específica de la Psicologia Social).

5. PARTS DE LA PERIODÍSTICA

D'acord amb la definició exposada al començament d'aquest treball, amb la doctrina d'autoritats, i amb la pràctica docent i de recerca, desplegada particularment als Estats Units i a Alemanya, la Periodística, entesa com una matèria específica de la Ciència de la

Comunciació, engloba les següents línies docents i de recerca, que enumero segons la meua proposta però indicant les denominacions acadèmiques que els corresponen, totalment o parcialment, als esmentats països.

5.1. Efemerologia o Teoria dels Esdeveniments

Phänomenologie
Thematischen
Gatekeeper
Agenda-Setting Function
Newsmaking

5.2. Teoria i Anàlisi de les Fonts

Newsgathering
Gatenevs
News Coverage

5.3. Retòrica i Preceptiva Redaccional periodística. Teoria dels Gèneres Periodístics.

Medienrhetorik
Rethoric
Argumentation/Persuasion
Newswriting
News Reporting

5.4. Història-Crítica de la Redacció Periodística. Línia exposada a l'apartat 6.

Zeitungsstil
Literaturgeschichte über die Zeitung
Development/History/Biography

5.5. Teoria i Anàlisi dels Mitjans de Comunicació (Hemero- grafia i disciplines equivalents)

Zeitungskunde
Aussageanalyse
Mass Media Organization
Content Analysis

6. ESQUEMA DE SISTEMATITZACIÓ DE LA HISTÒRIA-CRÍTICA DE LA REDACCIÓ PERIODÍSTICA

6.1. Concepte i abast

La Història-Crítica de la Redacció Periodística (enunciada a l'apartat 5.4.) és aquella part de la Periodística que tracta del coneixement dels textos periodístics que han estat escrits per a la premsa, la ràdio, el cinema i la televisió; de la seva evolució tècnica i estilística; dels models que s'han produït en cada gènere; de la biografia i l'obra dels periodistes més reeixits en qualsevol modalitat; de la seva ordenació per cultures o països, generacions, escoles o especialitats; i de l'anàlisi crítica de la producció periodística.

Des de la perspectiva de la matèria objecte de coneixement aquesta disciplina de la Periodística s'interessa alhora pels textos signats amb el nom o pseudònim dels autors (fins i tot els textos més propers als interessos de la Literatura: articulisme i assaig periodístic), i pels textos anònims d'autor aparentment no identificat que es produeixen dins del camp dels gèneres d'opinió (editorials), però també dels gèneres informatius (informació, notes, gasetilles), i, particularment, en el marc de l'activitat ordinària de les agències de notícies, i dels programes informatius diaris de les emissores de ràdio i de televisió.

La Història-Crítica de la Redacció Periodística es diferencia de l'antiga Història de la Literatura Periodística (Nicolás González Ruiz, 1934) pel fet que aquesta darrera disciplina només tractava dels textos signats i ho feia, altrament, des d'una posició crítica estrictament literària.

Des de la perspectiva històrica la Història-Crítica de la Redacció Periodística abasta el coneixement de l'activitat periodística des dels inicis de la premsa fins a les manifestacions actuals a través de tots els mitjans de comunicació de masses.

Des de la perspectiva geogràfica i cultural la Història-Crítica de la Redacció Periodística abasta la producció periodística universal, identificada, classificada, agrupada i ordenada per països, llengües o cultures, o bé comparada entre elles des del criteri de llurs influències mútues, contrastos, afinitats o paral·lelismes.

6.2. Mètodes i Fonts

La Història-Crítica de la Redacció Periodística s'articula en les següents línies metodològiques:

6.2.1. Estudis biogràfics de periodistes

6.2.1.1. Denominacions comparades

Biographie (Alemanya)

Biography (Estats Units: "Catalogue of Doctoral Dissertations" de la University Microfilms International).

6.2.1.2. Mètodes específics de la Periodística

6.2.1.2.1. Inventari previ i selectiu de periodistes, configurat a partir dels següents criteris:

- Escriptors i escriptores que destacaren també en el periodisme (p.e.: Pedro Antonio de Alarcón, Gaspar Núñez de Arce, Emilia Pardo Bazán, Leopoldo Alas "Clarín", «Azorín», Ortega y Gasset, Antonio Machado, Camilo José Cela, Miguel Delibes, Jaume Balmes, Joan Maragall, Eugeni d'Ors, Miquel dels Sants Oliver, Josep Carner, Josep Maria de Sagarra, Joan Fuster, Josep Maria Espinàs)

- Periodistes amb una important obra periodística d'autor (P.e.: Larra, Mariano de Cavia, Julio Camba, Wenceslao Fernández Flórez, Corpus Barga, Augusto Assía, César M. Arconada, César González Ruano, Robert Robert, Joan Mañé i Flaquer, Josep Pla, «Gaziel», Carles Soldevila, Carles Sentís, Manuel Ibáñez Escofet)

- Periodistes amb un exercici digne en modalitats menors o andònimes (p.e.: José Marfa del Campo y Navas, Nicolás M. Urgoiti, Nilo Fabra, Francisco Peris Mencheta, Sadurní Ximénez, Eugeni Xammar, Irene Polo, Claudi Ametlla, Andreu Nin)

6.2.1.3. Mètodes genèrics

6.2.1.3.1. Recerca biogràfica i documental dels diversos autors.

6.2.1.3.2. Interpretació històrica i generacional de cada autor.

6.2.1.4. Fonts específiques de la Periodística

6.2.1.4.1. Catàlegs de Periodistes

P.e.: Juan Corminas (1849), Manuel Ossorio y Bernard (1903-1904), Antonio López de Zuazo (1981).

6.2.1.4.2. Històries de la Premsa, del Periodisme i de la Comunicació.

6.2.1.4.3. Monografies històriques i biogràfiques sobre periodisme i comunicació.

6.2.1.5. Fonts genèriques

6.2.1.5.1. Estudis històrics i crítics de la Literatura general.

6.2.1.5.2. Catàlegs de literats.

6.2.2. Estudis sobre evolució estilística i dels gèneres

6.2.2.1. Denominacions comparades

Zeitungsstil

Styles and modalities

6.2.2.2. Mètodes específics de la Periodística

6.2.2.2.1. Anàlisi del procés d'evolució dins les diverses tradicions nacionals i culturals periodístiques.

6.2.2.2.2. Anàlisi del procés de les tradicions nacionals i culturals periodístiques comparades amb els processos de la història social i de la història literària en particular, d'acord amb els diversos corrents d'aquesta matèria (P. van Tieghem, 1974; R. Wellek, 1976; F. Brunetière, 1980).

6.2.2.3. Fonts específiques de la Periodística

6.2.2.3.1. Monografies crítics i estudis generals sobre Periodística, universal o particular. (P.e.: José Acosta Montoro, 1973; José Altabella, 1945; Josep Maria Casasús, 1986, 1987, 1988; Enrico Falqui, 1969; Norman Sims, 1984)

6.2.2.3.2. Històries del Periodisme i de la Comunicació.

2.2.4. Fonts genèriques

2.2.4.1. Històries de les literatures nacionals

6.2.2.4.2. Història social, política i econòmica.

6.2.3. Estudis del procés de composició, redacció i edició**6.2.3.1. Denominacions comparades**

Produktion/Vermittlung

Process of composition and communication

6.2.3.2. Mètodes específics de la Periodística

6.2.3.2.1. Anàlisi dels elements tècnics i factors externs que intervenen en qualsevol fase del procés de transmissió, transformació i correcció del text periodístic, i que el converteixen en un producte col·lectiu en el qual participen d'altres professionals i tècnics a més de l'autor.

6.2.3.2.2. Anàlisi de les condicions de treball dels periodistes (terminis ineludibles de lliurament d'originals, manca d'aïllament en el moment d'escriure, situacions incòmodes, entre d'altres) que influeixen en la preparació dels textos.

6.2.3.3. Fonts específiques de la Periodística'

6.2.3.3.1. Treballs de camp sobre el procés de composició dels textos periodístics des de la producció de l'esdeveniment fins a la seva inserció en un mitjà.

6.2.3.3.2. Recerca i comparació dels originals en qualsevol de les seves fases de composició: apunts al natural, notes de bloc, esquemes previs, esborranys, manuscrit, "cablegrama", despatx tramès, "rewriting" (mètode del professor William Braasch Watson (1988), de la Massachusetts Institut of Technology).

6.2.4. Crítica de textos periodístics**6.2.4.1. Denominacions comparades**

Journalistik Besprechung

Criticism

6.2.4.2. Mètodes específics de la Periodística

6.2.4.2.1. Anàlisi dels textos estudiats d'acord amb les fórmules tradicionals per a cadascun dels gèneres i modalitats, i d'acord amb els nous plantejaments de la teoria dels gèneres (Genette, 1980; T. Todorov, 1978).

6.2.4.2.2. Anàlisi de la intel·ligibilitat i de l'eficàcia comunicativa dels textos periodístics en els lectors i lectores, perspectiva que apropa la crítica dels textos periodístics als nous corrents de la Pragmàtica literària o Teoria Empírica de la Literatura (Schmidt, 1979, 1983), i de l'Estètica de la Recepció o "Rezeptionsästhetik" (Jauss, 1977-78-82; Iser, 1976-77-79), o de la simple "Rezeptionsforschung" (investigació de la recepció), dins de la crítica actual dels textos estrictament literaris.

6.2.4.3. Mètodes genèrics

6.2.4.3.1. Anàlisi dels textos segons la teoria de les funcions del llenguatge (Hymes, 1972)

6.2.4.3.2. Anàlisi segons el mètode de les bases textuals (Van Dijk, 1983)

6.2.4.4. Fonts específiques de la Periodística

6.2.4.1. Textos obtinguts i identificats mitjançant les anàlisis hemerogràfiques, els estudis biogràfics, i les recerques sobre els processos de composició de textos periodístics.

6.2.4.2. Textos editats en l'obra completa dels autors que en tinguin, i en les antologies periodístiques P.e.: Nicolás González Ruiz (1934), Josep Maria Miquel i Vergés (1937)

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

José Acosta Montoro (1973): *Periodismo y Literatura*. 2 volums. Madrid, Ediciones Guadarrama, 1973.

José Altabella (1945): *Corresponsales de guerra*. Madrid, Editorial Febo, 1945.

José Luis M. Albertos (1983): *Curso general de Redacción Periodística*. Barcelona, Mitre, 1983.

William Braasch Watson (1988): "Hemingway's Spanish Civil War Dispatches", a *The Hemingway Review*, Vol VII, No. 2, Ohio Northern University, estiu del 1988.

F. Brunetière (1980): *L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature*. París, Hachette, 1980.

- Josep Maria Casarús (1986): *Lliçons de periodisme en Josep Pla*. Barcelona, Edicions Destino, 1986.
 (1987): *El pensament periodístic a Catalunya*. Barcelona, Curial, 1987.
 (1988a): *Iniciación a la Periodística*. Barcelona, Editorial Teide, 1988.
 (1988b): *El periodisme a Catalunya*. Barcelona, Plaza Janés, 1988.
- Juan Corminas (1849): *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña que en 1836 publicó el Excmo. e Ilmo. Señor Don Félix Torres Amat*. Burgos, Arnaiz, 1849.
- Teun A. van Dijk (1983): *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*, Barcelona, Ediciones Paidós, 1983.
- Enrico Falqui (1969): *Giornalismo e Letteratura*. Milano, U. Mursia & C., 1969.
- Josep Maria Figueres (1989): *La Premsa catalana*. Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1989.
- Gerard Genette (1979): *Introduction à l'architexte*. Paris, Seuil, 1979.
 (1980): *Narrative Discourse*. Oxford, Blackwell, 1980.
- Juan Givanel i Mas (1931-1937): *Bibliografía Catalana. Premsa*. 3 volums. Barcelona, Institució Patxot, 1931-1937.
- Pedro Gómez Aparicio (1967/1981): *Historia del Periodismo español*. 4 volums. Madrid, Editora Nacional, 1967-1971-1974-1981.
- Llorenç Gomis (1989): *Teoria dels Gèneres Periodístics*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1989.
- Nicolás González Ruiz (1934): *Antología de Literatura Periodística española* (selección y estudio). Madrid, Escuela de Periodismo de "El Debate", 1934.
- Jaume Guillaumet (1988): *La Premsa a Catalunya*. Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1988.
- D. Hymes (1972) i J.J. Gumperz: *Directions in Sociolinguistics*, Nova York, Holt, Rinehart & Winston, 1972.
- Wolfgang Iser (1987): "El proceso de lectura: enfoque fenomenológico" en *Estética de la recepción*. Madrid, Arco/Libros, 1987.
- Hans Robert Jauss (1978): *Pour une esthétique de la réception*. Paris, Gallimard, 1978.
 (1987): "El lector como instancia de una nueva historia de la literatura" en *Estética de la recepción*. Madrid, Arco/Libros, 1987.
- Antonio López de Zuazo Algar (1981): *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*. Madrid, Facultad de Ciencias de la Información de la Universidad Complutense, 1981.
- José Martínez de Sousa (1981): *Diccionario general de Periodismo*. Madrid, Editorial Paraninfo, 1981.
- Josep Maria Miquel i Vergés (1937): *La Premsa catalana del vuit-cents*. 2 volums. Barcelona, Editorial Barcino, 1937.
- Manuel Ossorio y Bernard (1903-1904): *Ensayo de un catálogo de periodistas españoles del siglo XIX*. Madrid, Imprenta y Litografía de J. Palacios, 1903-1904.
- Clément Riot (1987): *Le Presse roussillonnaise. La Premsa a Catalunya Nord*. Volum I. Prada, Revista Terra Nostra, 1987.
- Siegfried J. Schmidt (1978): *Teoría del texto*. Madrid, Cátedra, 1978.
- Norman Sims (1984): *The Literary Journalists*. New York, Ballantine Books, 1984.

- P. van Tieghem (1946): *Les grans doctrines littéraires en France*. París, P.U.F., 1974.
- Jesús Timoteo Álvarez (1981): *Restauración y prensa de masas. Los engranajes de un sistema (1875-1883)*. Pamplona, EUNSA, 1981.
- Tzvetan Todorov (1978): *Les genres du discours*. París, Seuil, 1978.
- Joan Torrent i Rafael Tasis (1966): *Història de la Premsa Catalana*. 2 volums. Barcelona, Editorial Bruguera, 1966.
- R. Weliek (1976): *Historia literaria. Problemas y conceptos*. Barcelona, Laia, 1976